

Ю. А. ХАЙРУЛЛИНА
г. Николаев

КОМПАРАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ДИСЦИПЛИН КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ

Статья посвящена анализу компаративных средств в контексте методики преподавания дисциплин культурологического и искусствоведческого направления. Актуализируется методический потенциал и особенности использования сравнительного метода, конкретизированы компаративные методические приёмы: сравнительное описание, сравнительное объяснение, сравнительная характеристика. Раскрывается сущность компаративной технологии как действенного средства художественной дидактики.

Ключевые слова: компаративный анализ, сравнительный метод, дисциплины культурологического направления, полихудожественное образование.

Стаття надійшла до редколегії 22.08.2014

УДК37(477)(092)

О. О. ЦИГАНОК
м. Умань

КОНЦЕНТР «УКРАЇНА – МОВА» У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто зміст концентру «Україна-мова» та його використання в педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Обґрунтовано роль рідного слова, рідної мови у вихованні національно свідомого, освіченого громадянина-патріота. Розкрито зміст концепції виховання школярів у загальноосвітній школі, окреслено основні напрями мовної освіти в доробку педагога. Висвітлено роль літератури в загальній системі навчання В. Сухомлинського як невід'ємної складової всебічного розвитку учнів та могутній засіб виховання.

Ключові слова: концентр «Україна – мова», рідна мова, рідне слово, мовна освіта, літературна освіта.

Постановка проблеми. В умовах сучасної політичної ситуації в країні, інтеграції держави в європейській освітній простір мові належить ключова роль. Концентр «Україна – мова» поєднує в собі всі питання, що стосуються універсального характеру мови: державно-політичні проблеми, етнокультурного, суспільно-історичного розвитку тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За концепцією співробітників НДІ українознавства МОН України, універсальна цілісність України й українства розкривається й досягається шляхом взаємопов'язаного синхронного й діахронного розгляду концентрів: Україна – етнос; Україна – природа, екологія; Україна – мова; Україна – нація, держава; Україна – культура (матеріальна, гуманітарно-духовна: релігія, філософія, мистецтво, освіта, наука; право; валеологія; військо); Україна в міжнародних відносинах; Україна – ментальність, доля; Україна – історична місія [4, 205].

Методологічні засади означених концентрів узагальнено в підручнику П. Кононенка

«Українознавство» (К., 1994, 1996, 2006), у монографії П. Кононека, Т. Кононенка «Феномен української мови: генеза, проблеми, перспективи. Історична місія» (К., 1999). Концентр «Україна – мова» розглядав Я. Калакура («Історичні засади українознавства», К., 2007). Історію походження української мови досліджували С. Єрмоленко («Мова і українознавчий світогляд» (К., 2007), Г. Півторак (монографія «Українці: звідки ми і наша мова?», К., 1993) та ін.

Мова в системі освіти вивчається як предмет у всіх лінгвістичних категоріях, і тільки в українознавстві вона мислиться як категорія вираження історії, долі, покликання українського народу. Одним із чільних завдань сучасної освіти, і українознавства зокрема, на думку С. Єрмоленко: «показати історію української мови не стільки як історію фонетичних змін, переходів звуків, зміну граматичних норм, скільки як долю мови, що віддзеркалює долю української культури, літератури, писемних пам'яток, долю рідномовної школи» [3, 220].

В умовах глобалізаційних процесів, що дедалі більше охоплюють світ, переходу до нової, європейської системи освіти, змін, що відбуваються у виховній практиці, вважаємо за необхідне збереження, адаптацію до сучасних вимог і впровадження в діяльність освітніх закладів різного рівня праць В. Сухомлинського. Педагог, розробляючи свою парадигму виховання, узяв за основу народну педагогіку, національні педагогічні духовні цінності та мовну освіту.

С. Єрмоленко наголошує: «Досі у вивченні мови переважає вузькофаховий, наукоподібний підхід, орієнтований на засвоєння суми знань про мову, а не засвоєння самої мови. Ідея українознавства й формування національно-мовної свідомості, виховання мовної стійкості вимагає створення нових підручників з української мови [...]. Українська мова і як об'єкт наукового дослідження, і як навчальна дисципліна потребує нового осмислення з погляду українознавства. До цього зобов'язує державний статус української мови» [3, 192].

В. Сухомлинський прямо пов'язував вихованість людини з її здатністю сприймати зовнішнє мовлення й переводити його в мову свого внутрішнього світу [10, 96].

Праці В. Сухомлинського – невичерпне джерело нового педагогічного мислення. Вони сповнені гуманістичними ідеями як єдиною необхідною в сучасних умовах ідеологічною основою педагогічної теорії і практики. «Найголовнішою рисою педагогічної культури має бути відчуття духовного світу кожної дитини, здатність приділити їй стільки уваги й духовних сил, скільки потрібно для того, щоб дитина відчула, що про неї не забувають, її горе, її образи й страждання поділяють» [11, 167]. Гостре відчуття шани та любові до ближніх альтруїстичне до них ставлення, готовність завжди прийти на допомогу єднають В. Сухомлинського з великими гуманістами минулого й сьогодення, а саме Я. Коменським, Вітторіно да Фельтре, Песталоцці, Руссо, А. Швейцером, А. Макаренком, Я. Корчаком.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити роль слова, рідної мови (концентр «Україна – мова») у вихованні учнів за матеріалами педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. В. Сухомлинський називав школу «народним вогнищем виховання», де реалізується ідея про людину як найвищу цінність. Він постійно відстоював думку про використання народних традицій у моральному та трудовому вихованні. Педагог використовував у своїй практиці різноманітні жанри творчості: казки, приказки, прислів'я, загадки, пісні, бувальщини та ін. Він був прихильником батьківської педагогіки, постійно акцентував на необхідності та важливості ідей і педагогічних поглядів народу, що з них випливають. «Я впевнений, - говорив Василь Олександрович, - що народна педагогіка - це зосередження духовного життя народу. В народній педагогіці розкриваються особливості національного характеру обличчя народу» [11, 30].

Істинно народний, глибоко національний, за всієї розмаїтості інтересів і енциклопедичності знань, був передусім учителем української мови і літератури. Він критично осягав різноголосі теоретичні джерела, багато працював над психолого-педагогічною літературою, зокрема з проблем моралі й естетики, творчо сприймав і попередній досвід, зіставляв сприйняте із живою практикою сучасників, новаторським утіленням у справу, обравши девізом: «серце віддаю дітям». Однією з найцінніших якостей вихователя педагог вважав людяність, оскільки «глибока любов до дітей, любов у якій поєднується сердечна ласка з мудрою суворістю й вимогливістю батька, матері» [11, 15].

Він прагнув виховувати словом і особистим прикладом [11, 22]. Провідну роль у навчанні та вихованні дітей В. Сухомлинський надавав учителям-словесникам, при цьому акцент робився не тільки на знання правил письма та основ арифметики, а, у першу чергу, певну кількість слів рідної мови. Значну увагу вчителі-філологи Павлиської школи приділяли читанню як одному з джерел мислення та розумового розвитку дитини, оскільки воно «має стати для дитини дуже тонким інструментом оволодіння знаннями й водночас джерелом багатого духовного життя» [11, 102].

Засобами рідного слова педагог прагнув поставити справу так, щоб школяр усі роки

не просто перебував у стінах школи, а жив щороку то щоднини великим, наснаженим, багатим суспільним життям, щоб бачив навколишній світ і сприймав його очима громадянина. Він не переставав застерігати проти духовного виродження, невпинно шукав шляхів, як треба берегти молоде покоління від духовної порожнечі, байдужого звиродніння та морального спустошення.

В. Сухомлинський глибоко усвідомлював роль рідної мови, рідного слова у процесі виховання дітей, надавав йому першорядної ваги в системі найважливіших навчально-виховних засобів. Педагог неодноразово звертався до вчителів-словесників і в усній, і писемній формах із закликом творити «дитинство рідної мови». «Хай, – писав він, – ще в ту пору, коли дитина спинається на ноги, вона полюбить на все життя рідне слово, закохається в нього, відчує його неповторні відтінки й пахощі» [8, 67].

На основі власного учительського досвіду педагог сміливо й переконливо запевняв: «Дайте мені на рік дітей-семиліток, байдужих до слова, до краси в навколишньому світі, – і вони повернуться до Вас з вогниками думки, глибоко особистими, неповторними, з невгадимим почуттям любові до великого й вічного – рідної мови» [8, 68].

Особливе місце в методичній спадщині Василя Олександровича займає проблема збагачення словникового запасу учнів. Видатний методист у галузі української лінгводидактики звертав увагу класоводів на недопустимість фактів, коли вчителі, «недооцінюючи положення про органічний взаємозв'язок мовлення і мислення, не цікавляться тим, як розуміють учні значення того чи іншого загальновідомого слова» [1, 13].

Педагог називав літературу «людиназнавством». «Література – це предмет, покликаний вчити жити» [9]. Одним із справжніх педагогічних шедеврів щодо вивчення літератури в школі В. Сухомлинського є праця «Стежка до квітучого саду», першою назвою якої була «Думки про літературу в школі».

Література як навчальний предмет, значав педагог, відкриває шляхи до самостійного дослідницького підходу під час аналізу як окремого художнього образу, так і худож-

нього твору в цілому. «Тут, – говорив В. Сухомлинський, – для самостійної роботи учнів безмежні можливості, треба тільки їх правильно використовувати» [6, 480].

Роль літератури в загальній системі навчання В. Сухомлинський визначав тим, що вона не лише дає матеріал для всебічного виховання учнів, але створює своєрідну основу для всієї пізнавальної діяльності школяра. Саме на уроках літератури в учнів формуються навички читання й письма, без чого неможливе навчання, саме уроки літератури сприяють вихованню емоційного сприймання учня, що є основою знань.

Педагог виокремлював літературу, що повинна, на його думку, виконувати особливу роль у становленні підростаючої людини. Ніякий інший предмет, на думку педагога, не здатний такою мірою розвивати духовний світ школяра, виховувати його почуття, як література. «Література, – стверджує В. Сухомлинський, – це не звичайний предмет, його не можна ставити в один ряд з іншими предметами, як не можна ставити на одну дошку з математикою музику. Це могутній засіб виховання людини» [5, 42].

Педагог розробив програму, якою передбачено сотні подорожей стежками рідної мови. Діти, яких виховував В. Сухомлинський, навчилися під його дбайливою опікою сприймати слово не тільки слухом, а й іншими органами чуття. Із цією метою педагог розпочинав навчання з «подорожей» до джерел слова, розкриваючи дітям очі на красу оточуючої природи, педагог доносив до дитячого серця «музику слова» [11, 79]. Привчаючи учнів відчувати «аромат слова» та його найтонші відтінки, він розпочинав навчання грамоті, слушно зауважуючи, що ця важка і копітка робота неможлива без малювання. Тому на уроках запроваджено створення книжки-альбому під заголовком «Наше рідне слово».

В. Сухомлинський наголошував: «Чутливість до музики природи допомагає дітям відчутти звучання слова. Запам'ятовується начертання кожної літери, діти вкладають у кожний малюнок живе звучання, і літера легко запам'ятовується. Малюнок слова сприймається як щось ціле, слово читається – це читання не є результатом тривалих вправ за

звуковим аналізом і синтезом, а свідомим відтворенням звукового, музичного образу, що відповідає зоровому образу, щойно намальованому дітьми. За такої єдності зорового і звукового сприймання, проїнятого багатством емоційних відтінків, що вкладені і в зоровий образ, і в музичне звучання слова, – одночасно запам'ятовується і література, і малецьке слово» [11, 80].

У цій роботі педагогу допомагали створені «зелені кімнати», де діти писали книжки-картинки, що стали для них «своєрідною поетичною хрестоматією», у якій «знайшли відображення найтонші відтінки кольорів рідної природи, музики землі і неба, аромату слова». Вони були для учнів «тією радістю, без якої навчання не може ввійти в духовне життя» [11, 116].

Можна з упевненістю стверджувати, що В. Сухомлинський творив чуттєвий, духовний світ своїх вихованців, який реалізовував себе у мовно-культурному вимірі.

Це підтверджується словами педагога про те, що на заняттях із мови має панувати уважне ставлення до конкретного слова, його значення та забарвлення. Видатний педагог наполягав на необхідності копіткої роботи над словом, яка повинна охоплювати всі сфери духовного життя дітей.

Як відомо, у слові є найбільш суттєва частина – понятійне ядро значення та відтінки, що несуть додаткову інформацію, передають важливі його ознаки. Більшість слів у мові не лише понятійна, а й якісна. Тому В. Сухомлинський постійно звертав увагу учнів на значення чи емоційне забарвлення майже кожного слова, намагався пояснити слово так, щоб у свідомості учнів воно «переливалося барвами і мелодіями навколишнього світу» [7, 194]. Таким чином, педагог створював ту єдність, яку відомий психолог Л. Виготський назвав «мовленнєвим мисленням» [2].

В. Сухомлинський навчав школярів замислюватися над словом: що воно означає, коли його краще вживати. Для цього вже у підготовчій 2 класі діти мали записну книжку – «Словесну скриньку». «В неї записувалися слова, які здалися дитині цікавими чи незрозумілими (потім я пояснюю дітям значення або емоційне забарвлення слова). У 3 та 4 класах, за винятком окремих слів, у «словесну

скриньку» записувалися звороти, фрази, речення, які сподобалися учневі», – читаємо коментар у книзі «Серце віддаю дітям» [11, 194]. У своїй педагогічній практиці, особливо в роботі з учнями молодшого шкільного віку, В. Сухомлинський найчастіше звертався до наочності, зокрема – до живого спостереження того, що названо словом (його відомі «подорожі до джерел живого слова»), тим самим педагог намагався, «щоб слово було для дитини не лише позначенням речі, предмета чи явища, а несло в собі емоційне забарвлення – свій аромат, найтонші відтінки» [11, 7].

Висновки і перспективи досліджень. Усе своє життя великий український педагог прагнув зробити духовним надбанням людей усі ті цінності, які створив народ протягом століть. Він був глибоко переконаним, що постійне духовне спілкування з людьми – необхідна умова успішного виховання та навчання молодого покоління в українській національній школі.

Список використаних джерел

1. Вашуленко М. С. Дослідження внеску В. О. Сухомлинського в українську лінгводидактику / М. Вашуленко // В. О. Сухомлинський і сучасність [Матеріали Других Всеукраїнських педагогічних читань. Вип. 2. — Ч. 1.]. — Київ, 1996. — С. 11—16.
2. Выготский Л. С. Мысль и слово / Л. Выготский // Психология. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. — С. 462—512. — (Серия «Мир Психологии»).
3. Кононенко П. П. Українознавство: підручник [для вищ. навч. закл. / П. Кононенко. — К.: Міленіум, 2006. — 870 с.
4. Пономаренко А. Ю. Концепція «Мова як українознавство»: етапи становлення / А. Пономаренко // Українознавство. — 2008. — Число 1. — С. 205—209.
5. Сухомлинский В. А. Век математики или век Человека? / В. Сухомлинский // Воспитание школьников. — 1967. — № 1. — С. 40—43.
6. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку / В. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. — К.: Радянська школа, 1976. — Т. 5. — С. 472—489.
7. Сухомлинський В. О. Виховання почуттів / В. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. — К.: Рад. школа, 1976. — Т. 5. — с. 194.
8. Сухомлинський В. О. Джерело Невмирущої Криниці (3 листів до словесника) / В. Сухомлинський // Відродження. — 1993. — № 10. — с. 67.
9. Сухомлинський В. О. Думки про літературу в школі / В. Сухомлинський // Спр. 646. — 18 арк.
10. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. — К.: Рад. школа, 1976. — Т. 1. — С. 5—202.
11. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. — К.: Рад. школа, 1976. — Т. 3. — С. 419—656.

О. О. TSYHANOK
Uman

CONCENTER «UKRAINE – LANGUAGE» IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF V. SUKHOMLYNSKYI

Concenter «Ukraine–language» and its use in the works and pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi are analyzed in the article. The role of native word and mother language in education of nationally conscious, enlightened citizen-patriot is proved. The content of the concept of education in secondary school is revealed; the main ideas of language education in his heritage are described. The role of literature in the general education system of V. Sukhomlynskyi, as an integral part of the comprehensive development of pupils and powerful means of education is illuminated.

Key words: concenter «Ukraine–language», native language, native word, language education, literary education.

О. О. ЦИГАНOK
Умань

КОНЦЕНТР «УКРАИНА – ЯЗЫК» В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В. СУХОМЛИНСКОГО

В статье рассмотрено содержание концентр «Украина-язык» и его использование в педагогическом наследии В. Сухомлинского. Обосновано роль родного слова, родного языка в воспитании национально сознательного, образованного гражданина и патриота. Раскрыто роль литературы в общеобразовательной школе, очерчены основные направления языкового образования в творчестве педагога. Освещено роль литературы в общей системе обучения В. Сухомлинского как неотделимой составляющей всестороннего развития учащихся и эффективного средства воспитания.

Ключевые слова: концентр «Украина-язык», родной язык, родное слово, языковое образование, литературное образование.

Стаття надійшла до редколегії 11.08.2014

УДК 371.311.6

А. Д. ЦИМБАЛАРУ
м. Київ

ВЧИМОСЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ: УРОКИ ДЛЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

У статті розкриваються змістові аспекти курсу «Уроки для стійкого розвитку» щодо формування толерантності в учнів початкової школи.

Ключові слова: формування толерантності, стійкий розвиток, виховання в початковій школі.

Постановка проблеми. Людство ввійшло у XXI століття з проблемами, пов'язаними як із його взаємодією із біосферою планети, так і в межах самої світової спільноти. На часі вироблення стратегій, здатних запобігти не лише екологічній катастрофі, а й конфліктів та напруги у зв'язку з диверсифікацією суспільства. «Сучасне етнічне, культурне, конфесіональне, лінгвістичне та інше різноманіття є загальним наслідком людства. Коли ми навчимося бачити крізь стереотипи і вибудовувати відносини, засновані на довірі, це різноманіття може привести нас до інновацій, творчості, співробітництва – і радості.» [2, с. 148]. Безперечно, що відповідна система цінностей має закладатись із дитинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння важливості та значущості цього завдання об'єднало вчених Інституту педагогіки НАПН України з членами благодійної організації «Вчителі за демократію та партнерство» (Україна) й акредитованої при ООН організації «Глобальний план дій» (Швеція) у межах проекту «Освіта для стійкого розвитку» [1]. У ході реалізації проекту підготовлено навчальні програми спецкурсів, посібники для учнів і вчителів. Вони апробовані в кількох областях України (Київська, Миколаївська, Черкаська та ін.) більш ніж у 120 школах. Результатами співробітництва в галузі початкової освіти стали навчально-методичні комплекси для 1–2 класів «Школа друзів пла-